

Թեանս օրակարգին անընդհատ է, և խնդիրը պարզելու ընդունելու ունի:

Աւարիւն. Նոյն նախն մէջ Ազգ. ժողովոյ Ս. Նախագահն իրեն զուգահեռ զործարար ինքնառնութեան յայտարարեց որ «եթէ Քաղ. ժողովոյ հրաժարականն ընդունուի, ինքն այլ ևս Պատրիարք չէ»:

Զիպ խօսք մը որուն չիարհնայ չաւարտը մեկնութիւններ չարախիլ և ենթադրութեան ի մտածութիւն հասնելու լիմ հետեւութիւններ չհասնուի անկէ:

Այսպէս և Ս. Պատրիարքին խօսքն ալ անակնադիմ չէ որ ունի իր սպառնալիք կամ ճշդում նկատելին. բայց իրօք այնպէս է. — Ես բնաւ այդ կարծիքն չեմ, այլ ընդհանրապէս համոզուած եմ որ Ս. Պատրիարքին իր զործարար ինքնառնութեան զուգահեռ չեմ իմանալով որ Ս. Պատրիարքը սահմանադրական խնդիր է, զոր խիստ լաւ կը հասկնայ մեր սահմանադրասէր Աստուածաբան փառանք իմի կամի:

Նարեկակեց:

Ազգ. ժողովոյ անուամբ և եթ ձախարհական կողմէն մասը (որ նոյն նշանակումը մէջ մեծամասնութիւն ունի) հակառակ Ս. Նախագահին նոյն յայտարարութեան 13 ի դէմ 22 ձայնով ընդունեց Քաղ. ժողովոյ հրաժարականը (այն խնդրոյ վրայ զորդէն ի մասնաւոր խօսած եմ վերջնական յոռուածոյ մէջ):

Բոլորն այս արդիւնքը Ս. Նախագահին դէմ անվտանգութեան ցոյց մէջ, զոր դուք չէք հասկնում: Ղալաթիոյ խմբակը հետեւաբար ըստ իւր կանխառ ցայտարարութեան հրաժարեցաւ Ս. Պատրիարքը:

Սոյն իրողութեան վրայ ժողովն սկսեց փնտրել հոսի ուղիներ, և ծագելիք հետեւութիւններն և ազդիւն ու պատմութեան առջեւ ունենալիք ծանր պատասխանատուութիւնն ի նկատի առնելով, փութաց փառաբանութեան ջանք տալ Ս. Պատրիարքին, անընդունելի վճռեց նորա հրաժարականը և ի ձեռն պատգամաւորութեան իւր այս որոշումն հաղորդեց Ն. Սրբապետին, խնդրելով որ ի սէր ազգին բարեհաճի եւս առնուի իւր հրաժարականը:

Պատգամաւորութիւնը կէս ժամու մը չափ աշխատելով, յաջողեցաւ բերել զՍ. Պատրիարքին, որ սուսնց նախագահական ակնուր բազմութեան իւր հրաժարումն պատճառները բացատրեց, հետեւեալ գտնուեցաւ. «Սիրոյ և միութեան համար իմ բոլոր այնչափ յարգանքներս տարբեր են մնացած են: Ես կուսակցութիւն չեմ (խմբակին անդամները ցոյցներով) իրենց համար և միայն իրենց մէկ ջանքի համարձակ ընկերացը շահուն համար կաշառակ: Դուք էք (Սրբապետ և Փառապետ) և ես էք ինքնապէս անկարգիւն իմ յաւանքաւ զանգատատեսաց առարկայ եղող ենք: Դուք ալ (Սրբապետը և Քաղ. ժողովը) իմ այնչափ յարգանքներս հակառակ չհաճեցաք բնաւ զՓառապետին ձեռն զՂալաթիոյ խմբակին խորհրդով ընկեր ընդունել: «Զեր մէջ ալ (միւս կողմը դատնալով) այնպիսիներ կան, որ իրեն ազնուապէս «տական» բնաւ չեն զիջում իրենց կուսակցութեան չեղող անձանց հետ տեսակցելու իրեն թէ Ուխտաւորացն և կողմ անձանց ըլլային. դուք ալ (սուս) Աստուածաբան փառանք և առ խմբակին Սահմանադրութեան յոռուածներն եղեցիք: «Պատրիարքարանի հասցիւնը աղբիւրը «ցամքեցուցիք, վարչութիւնն անհարաւ: «Թեան մէջ ձգեցիք և փշուր թծալներդ: «Բոլորներդ փաղաքական ժողովն հրաժարելու պարտաւորեցիք: Վերջերս իմ «յարգանքներս համար նախապէս վարժապետի և վարչութեան խորհրդով արանի «յարգանքներ չէնք իմ խնդիր յաւանքել: «Նոյն չէնք կուսակցական համար փոխառութիւն ընդ առնել վերաւ: «Եւրեցիք եւ ես:

«Արդ՝ քանի որ դուք այսպէս անընդհատ աշխատեցիք ձեր այս ընդմացը, «քը, թողե՛ք որ ես ալ քաշուիմ. փասն զի ազդիւն և գաւառաց ցուրդ մէկ կողմէն զի չարաչար կը նեղեն, և միւս կողմէն դուք ալ այսպէս անդադար վճռու կուի կը յարգանքներ ազդիւն մէջ, և «կուցիք որ ձեզի պատրիարքութիւնը «ենեմ»:

«Ահա յայտնի կըսեմ ձեզի որ այս քննութեան մէջ ես պատրիարքութիւն չեմ «կրնար ընել ձեզ. փասն զի ինչ խրատ «և յորդոր որ կը խօսիմ ձեզ, բնաւ ազգ. «դեցութիւն չեն ընել: Հայաստան կրաւ: «Կի մէջ կայրի և դուք այս սեղ ձեր կիրք: «քը կուցիք քաղցնել: Ես ձեզի նախորդ «նախն մէջ լսի որ եթէ Քաղաքական «ժողովոյ հրաժարականն ընդունուի, ևս «այլ ևս անհնար է որ պատրիարքութիւն «ընեմ. ուստի իմ անգիտելի մէջ կը Պատրիարք ընտրեցիք, և արդէն փափաքող «ենեմ ալ կան:

«Դուք մինչեւ հիմա եկած գայած «Պատրիարքները խայտառակութեամբ վճռութեանը, թողեցիք որ դուք եւս ալ «ինքնին և առանց խայտառակութեան «հրաժարուիմ:

«Ահա ստույգ եմ իմ ըսածներս: Բայց «որովհետեւ հրաժարական չէք ընդունիր «և կուցիք որ ձեզի պատրիարքութիւն «ընեմ, ուստի պէտք է որ հիմա խօսք «տաք ինքն թէ պատգամաւորութեան «պիտի ընէ՞ք»:

Ասոնք են ահա Ս. Պատրիարքին խօսքերը, զորս կէտ առ կէտ կը յիշեմ, ըստ որում պարզ արեւմտեւ ուղղութիւն կը նշեն:

Ս. Պատրիարքը սոյն խօսքերն ընելէ ետք՝ անհնապէս ըստ օրինի պարտաւոր էր հրաւիրել զպատգամաւորութիւնն ի բացատրութիւն, և յայտնել ասպիսի զոյն իւր կարծիքն, ինչպէս որ Ազգ. ժողովն ինքն իրեն իրաւամբ զիտել տուաւ:

Սակայն մեր սահմանադրապաշտ առաջնապէս փոխանակ այսպէս վարուելու՝ բուն յոռուութիւն մ'սխառ յանուն ժողովոյ կատարել զՍ. Պատրիարքը, նորա խօսքերուն մէջ իր թէ միապետական զիտումներ նշանակելով. «Ժողովն զանգ «սահմանադրական Պատրիարք կը ձանդ «նայ, ըսաւ, և ոչ միապետ իշխան. (եթէ սոյն նախն ներկայ չգտնուի, պիտի շուարի թէ՛ սուսնին նախն մէջ ժողովներն ի Պատրիարքարան փոխադրուի համար Ս. Պատրիարքին մատուցած պատճառաբանեալ առաջարկութեանն առթիւ «ստիպան նախապահական հրաման է, մեր պարտքն է հնազանդիլ» ըսող մի և նոյն առաջնապէս* է սոյն խօսքերն ընողը): «ուստի պէտք է որ դուք ժողովին հը «պատակիք և յարգէք նորա մեծամասն «նախնն որոշումները, յարգէք նա «և ձեր ըրած ուխտը, զոր յանուն ժողովոյ կը յիշեցնեմ ձեզ» (զարմանք, իւր բացատրութեան զոյն մէջ նոյն օրն յաւանք ժողովոյ խօսած ըլլայն ուրանալով՝ կը թէ «Իւր առաջնապէս ի զիտանէ խօսեցայ», մինչդեռ յանուն ժողովոյ խօսած է սոյն բառերով, զոր խիստ լաւ կը յիշեմ):

Ես չեմ բացատրել Ս. Պատրիարքին խօսքերը, զի բացատրութիւնն իր մէջ է, բայց սա կըսեմ փառաբանութեան թէ այն խօսքերուն մէջ միապետական զիտանց նշանակում իսկ չկար. մանաւանդ որ իրողութիւններու վրայ հիմնեալ էր և առանց աչառութեան կը խօսէր անշուշտ ի շահ և յօգուտ ազգին, և երկար խոսակցական ժողովը ուղղութիւն մը տալու բարի զիտութեամբ եւս, որչափ որ կրնայ մշտնադիւր և իւր խորհրդով կարողութիւնը զօրեն:

Եւ որովհետեւ յետ բացատրելոյ զիւր հրաժարման պատճառները, Ս. Պատրիարքը պայմանաւոր առաջարկութիւն կը ներկայէր ժողովին, ուստի հարկ էր որ առաջնապէս ժամանակ խնդրէր Ն. Սրբապետին եւս, որով զի ժողովը լրջութեամբ փնտրանելով, ուղեւոր մը յայտնէր իւր կամը թէ կընդունի՞ զայն առաջարկութիւնը՝ կամ ոչ:

* Առաջին նախն մէջ Ս. Պատրիարքն ըսած էր. «Հոս ՄԱՍԻՍ ՄԸ կայ որ թոյլ չտար մեզ ժողովին հոս (ի Ղալաթիւն) ընել մեր խնդիրներու մէջ թափառելու ժամանակ չունենք. ուստի Ազգ. ժողովն ալ, վարչութեան ձեռքերն ալ Պատրիարքարան պիտի հրաւիրեմ յետ այս սորիկ»:

Ինչպէս կերեալ, Ղալաթիոյ խմբակին դէմ ամբաստանութիւն մ'էր այս, զոր առաջնապէս ձայնակութեամբ մը զոյնց նախադասական հրաման անուանելով:

Առանց վարանելու կըսեմ թէ այսպէս կը արամաղրէր օրինաւորութիւնը, և սուսնապետին կողմէ մասը հակառակ վարմանը մը բնաւ ներքի չէր, մանաւանդ մեր սահմանադրապաշտ առաջնապէս փառանքին նոյն առաջ վարմանը, որ բացարձակ ինքնիշխանական էր, որոյ դէմ ժողովականներէ շատեր իրաւամբ բողոքեցին:

Այլ թէ ինչ արժէք ունեցաւ ատեն նախն փառանքին նոյն ապօրէն և ինքնիշխանական վարմանը. — ժողովականներէն շատեր Ն. Սրբապետին առաջարկութեան հակառակութիւն ընծայեցին և ոչ ոք հակառակ զիտութիւն մ'ըրաւ:

Բայց թէ ժողովն ընդունեց Ն. Սրբապետին առաջարկը, և առաջնապէս փառանքին վերջնական պատասխանը մեր ժեշտ, որոյ սահմանադրական հետեւութիւնը չեմ ուզեր բացորոշապէս յայտնել:

Թէ ինչ պատճառ ունէր առաջնապէս փառանքին նոյն օրն այնպէս վարուելու. —

Ս. Պատրիարքն Ազգ. ժողովոյ ճորձ նախն մէջ ըսաւ. «Քաղ. ժողովոյ հրաժարման խնդիրը պէտք է այսօր լուծուի, եթէ ուրիշ նախ մնայ, պէտք է զիտանալ որ Պատրիարք ալ չունիլն ան ալ պիտի հրաժարի»: Տես. — առաջնապետութիւն Ազգ. ժողովոյ 1877 թ. Երես 37 էջ Բ. Ինչ միւս արձանագիտութեամբ փառանքն առաջնապէս:

«Ինչ հարկ ձեր հրաժարումն անոր (Քաղ. ժողովոյ) կապակցել, և անմիջապէս անոր հրաժարման պատճառները խնդրել մը համար՝ որուն կանխառ պատճառաւ չէ ժողովն»:

Ազգ. ժողովն ինչպէս ինչպէս զուգահեռ է Ն. Վսեմութիւնը թէ Քաղ. ժողովոյ հրաժարման խնդրոյն կանխառ պատճառաւ առաւ էր ժողովն:

Եթէ ներքի է հետեւութիւն մը յաւանք բերել, կերել թէ Ն. Վսեմութիւնը մարդարեւանալով որ նոյն օրը Քաղ. ժողովը պիտի հրաժարի, ժողովին առաջ ժողով կազմուի, ժողովականաց կարծիքն հասկնելու և յատենի ժողովոյ ալ յանուն ժողովոյ այսպէս պատասխանել է:

Բայց որովհետեւ ժողովն առաջ առանկ նախապատրաստական ժողով մ'երեք չէ եղած. ուստի հաւանական այս է որ Ն. Վսեմութիւնը Ղալաթիոյ խմբակին յարեալ ըլլալով (ըստ որում սոյն խմբակին հակառակորդ էր հրաժարեալ Քաղ. ժողովոյ), կանխառ համաձայնեցէր անոր հետ զՔաղ. ժողովն (ինչպէս որ արդէն փորձեր ալ ընծայած է), և կամ՝ եթէ կամովին չըրաժարի, խնդրէր ընդունել հրաժարականը:

Եւ որովհետեւ Ն. Սրբապետին նոյն օրն ի պաշտպանութիւն Քաղ. ժողովոյ խօսած է, հետեւաբար Ն. Վսեմութիւնն ալ պարտ համարել է կառավարել զայն և մինչեւ իսկ ամբաստանել:

Եթէ Ն. Վսեմութիւնն իւր երեսակական խօսքը ու վարուելը, ոչ ինչ ունի ըսելիք. բայց որովհետեւ առաջնապէս է, և ըստ որում առաջնապետի մը ներքի չէ կուսակցութեան ծառայել, խնդրել կանխառ պատրաստել իւր կուսակցաց հետ և իւր առաջնապէս ժողովոյ մէջ ազդեցութիւն բանեցնել, հետեւաբար տարակուս չմնար թէ Ն. Վսեմութիւնը կը մեղանչէ առաջնապետութեան պաշտօնին դէմ, զայն չարաչար զործածելով ընդդէմ օրինաց:

ԹՂԱՅՈՒԹԻՒՆԷՔ ՄԱՍԻՍ ԼՐԱԳՐՈՅ

Վարին 30 յունիս 1877

«Տէր խմբակաւորապէս Մասին պատգամաւորութիւնը»:

Առաջնապէս անընդհատութիւնն ու յամառութիւնն առիթ կուտան մեզ մեր նախապետութեան թեւը նորէն ձեռք առնուի:

Արդէն Ձեզ հաղորդած եմ նախնիքաց ու նախորդ նախնիքներու կայսերական զօրաց վերջերս ձեռք բերած յաջողութեանց զիտութեանը, Մինչեւ ցարդ առաջնապէս հետադարձաց նայելով՝ որք այդ յաջողութեանց շարունակութիւնը կաւանք, սպիտակեցան զօրաբանականներն երկու կողմէն ալ յաջողական և հզօր դրեք կը կենան Վարսայ և Պաշտպանութիւնը: Բայց այս յաջողութիւնը յորք հետ նախ

խիստ ցաւալի լուրեր ալ հասան ու կը հասնին մեր ականջները վերջին օրերս: Բարձր. Խամայիլ փառանքն ամսոյս 25 ին կեամ հետադիւր մը կը ծանուցանէ թէ երբ Բուսական զօրքը հաւանքով մինչ իւզ-Քիլիսի կէտը կը հասնի և զինուորական ազդաւ փառանք խմբակ մը զօրք վանքը կը դրկէ, կը տեսնուի որ վանքը մէջ 8-10 օր առաջ սպաննուած ու ձգուած 10 զինականներ կան միայն և ուրիշ ոչինչ, հետեւապէս վանքը բոլոր զոյքերը անհետ և զած, չէնքերը այրուած և վանքը ամալի եղած: Այս խորհրդական զօրքը Բուսական զօրքաց կը վերադարձի, բայց և այնպէս կարծողներ ալ կան թէ տեղացի թըշնամի Քիւրտներ կամ թէ Վանայ կողմէն ընէն այն կողմը անցնող վայրագ Քիւրտներ հրոսակներ ըրած ըլլան, որք համար ի լրոյ կըսուի թէ ոչ միայն Պաշտպանութիւնը չէ, այլ և Բազմականաց զաւառութիւնը ալ, կայսերական կանոնաւոր զօրաց հասնելէն առաջ ամեն կերպ յաւանքաւորութիւններ, աւերակներ և շարքի զօրքած են անխնայ, այնպէս որ այն կողմի թշուառ դիւղացուց ամենամեծ մասն այժմ մերկութեան, չքաւորութեան և սուրմանց մէջ կը տատապին երբ: Այս լրոյ ստուգութեանը կամ անստուգութեանը մեզ չեմ կրնար երախտաւորել, բայց և այնպէս այդ վայրագ ցեղերն, կայսերական կարեւորութեամբ կառավարուող միջնապէս մէջ մանաւանդ ուր իրենք պատահութիւն ու անպարզ կը գտնեն, այդպիսի անգիտութիւնը անյուսալի. . . չեն:

Եւ ինչ պարմանք, քանի որ նոյն իսկ հոս, որ կեդրոնն է կառավարութեան, այդպիսի չարաչարութիւնը կը ժողովէն անհետ լինի անդիմութեանց փորձերը: Եւ Վեւ թուէս մէկ օր առաջ Ձեզ ընդ մը քաղաքի մէջ, քաղաքապետ չուկայի մը մէջ, Հայ սատիրի մը խանութը չգիտեմ ինչ բանի համար զայնուանող ստիքիւր զեռերը կը փռէ և իր երկայնք սուրը քաշելով կողորդին վրայ կը դնէ ըսելով թէ «պէն իրմէնի շուրջը չէ լինի, զոր տեսնելով ինքնինքն արի զօրական մը արդար զայրութիւն մը Ձեզքէք ետ կը հրէ և քրիստոնեայ ստիքիւր կազաւէ: Ալ այսպիսիք ինչքէր չյուսացուի որ ընեն երբ դուրսերն ըլլան»:

Օրերս բաւական անձրեւ եկաւ, և առաջս 26 ին ցերեկուան միջոցին մանր ընկողի մեծութեամբ կարկուտ ալ տեղաց հոս 3-10 վայրկեանի չափ, բայց հնձոց համար անմիայն կը կարծուի: Կայսերական զօրաբանակաց պիտոյից համար քաղաքի մէջէն 400 ի չափ ձի նպատակ հաւաքուեցաւ:

Ինքնիշխանութիւն

Վարժարանիս երկրորդ տարեկան հաշտարանութիւնները պիտի կատարուին հետեւեալ կերպով:

Թուիս 13 ուր. Հայերէն և Գաղղիերէն Ս. և Բ. կարգ մանչերու և տղանցիկաց. (Կատարութիւն), Թուիս 14 ուր. Եւրոպական ընդհանուր Պատմութիւն ընդհ. աղբալ. Աշխարհագրութիւն ընդհանուր:

Թուիս 17 կիր. Հայերէն և Գաղղիերէն Գ. կարգ մանչերու և Բ. կարգ մանչերու և Գ. կարգ տղանցիկաց. Մարմնամարզութիւն Բ. և Գ. կարգաց (մանչերու միայն):

Թուիս 24 կիր. Տաճկերէն, Անգլիերէն և Գաղղիերէն, Գաղղիերէն, Պատմութիւն, Գեղարուութիւն, Գաղղիերէն և Զուգարդ (աղջիկաց միայն), Մարմնամարզութիւն Ս. կարգի մանչերու:

Կը խնդրեմ որ բարեհաճիք ձեր և աղջիկ ընտանեացը ներկայութեամբ իւր խախուսել վարժարանիս ուսանողները և ընդունել մեր խորին յարգանքով հաւատարմութիւն:

1877 յունիս 11 Տեղաւոր և Տնօրէնք Գաղղիերէն Ներշնչուած Ե. Մարտիրոս

Ինչ Բէրէմպէ բազարի մօտ Կապուէնի
Իրազը Գործ աշխատար: